

Ludmiła D. Pawłowska¹

O.M. Jacenko²

Państwowy Uniwersytet Rolniczo-Ekologiczny w Żytomierzu
Ukraina

POZYCJA KONKURENCYJNA UKRAIŃSKICH PRODUKTÓW ROLNO-SPOŻYWCZYCH NA RYNKU ŚWIATOWYM

COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN AGRICULTURAL PRODUCTS IN THE WORLD MARKET

Synopsis. Podwyższenie wymogów w konkurencji na światowym rynku rolno-spożywczym zwiększa wagę problemu oceny międzynarodowej konkurencyjności sektora rolnego Ukrainy oraz jej regionów. Aktualny problem oceny możliwości eksportu ukraińskich produktów rolniczo-spożywczych na rynki światowe jest przedstawiony poprzez obliczenia indeksów relatywnych przewag komparatywnych RCA (Relative Comparative Advantage Index) oraz RSCA, który stanowi symetryczną transformację RCA i pozwala określić perspektywiczne rynki zbytu regionalnych produktów spożywczych. Szczególną uwagę poświęcono stosunkom z Polską.

Słowa kluczowe: integracja z UE, handel zagraniczny, przewaga konkurencyjna, przewagi komparatywne

Zakres i stan badań problemu

Ukraina, obierając kierunek transformacji do gospodarki rynkowej oraz przyjmując za najważniejszy cel strategiczny zagranicznej polityki gospodarczej integrację z UE, znalazła się w środowisku konkurencyjnym, do czego jej gospodarka całkiem nie jest gotowa. W związku z tym kwestią do rozstrzygnięcia jest sposób ochrony rynku wewnętrznego przed opanowaniem go przez konkurentów zagranicznych. Celowym byłoby tutaj wykorzystanie doświadczeń Polski co do integracji z UE, między innymi w aspekcie gospodarki żywnościowej. Zdaniem Zenona Iwaszkiewicza przy transformacji rolnictwa należy brać pod uwagę specyfikę regionalną, która determinuje różne podejścia do prowadzonej polityki rolnej [Ивашкевич 2005]. Proces podniesienia ukraińskiej gospodarki do poziomu europejskiego ma poprzedzać integrację krajowych gałęzi gospodarki z odpowiednikami ogólnoeuropejskimi, w tym rolnictwa.

Nieustabilizowana struktura produkcji rolnej, nieodpowiednie szacunki popytu na artykuły spożywcze, brak motywacji do podwyższenia konkurencyjności oraz niski poziom efektywności produkcji są to podstawowe wewnętrzne czynniki, które określiły niedostateczny rozwój handlu zagranicznego Ukrainy i ograniczyły możliwości przeciwdziałania destrukcyjnemu wpływowi czynników zewnętrznych. Osiągnięcie stabilnych dochodów z eksportu produkcji rolnej wymaga ciągłego monitorowania rynków

¹ Docent, kandydat nauk ekonomicznych, kierownik Katedry Gospodarki KRP, Państwowy Uniwersytet Rolniczo-Ekologiczny, 7 Stary Bld., 10008 Żytomierz, Ukraina, e-mail: l.pavlovska@mail.ru.

² Mgr, doktorant.

produktów rolno-spożywczych oraz poprawnej diagnostyki konkurencyjności ukraińskich produktów na światowym rynku rolno-spożywczym. Powstaje potrzeba obiektywnej oceny możliwości wejścia ukraińskiej produkcji na rynek światowy. W tym kontekście nacisk się kładzie na politykę konkurencyjności oraz na konkurencyjność ukraińskich produktów rolno-spożywczych.

W tym badaniu spróbujemy ocenić konkurencyjność ukraińskich produktów rolno-spożywczych w handlu zagranicznym. Przedmiotem tego badania jest proces tworzenia na rynku światowym porównawczych przewag produktów rolno-spożywczych z obwodu żytomierskiego, jako regionu, który jest charakterystyczny dla centrum Ukrainy. Przedmiot badania stanowi też ogół teoretycznych, metodycznych oraz praktycznych aspektów konkurencyjnego potencjału produkcji rolnej regionu.

Wyniki badań

Perspektywa wejścia Ukrainy do WTO oraz w przyszłości do UE wywołuje obawy ze strony producentów rolnych oraz przetwórstwa rolnego. Podobne tendencje były spostrzegane również w Polsce w okresie przygotowań do wejście do UE. Przed wejściem Polski do UE rolnicy nie byli poinformowani do końca o prowadzonych negocjacjach oraz decyzjach rządu odnoszących się do rolnictwa [Венгляжи і Береза 2005]. Eurosceptycy uprzedzali, że Polska zostanie dawcą produktów rolno-spożywczych dla UE, że ceny na nie znacznie wzrosną, a polskie przetwórstwo zostanie zniszczone przez napływ tanich produktów z Zachodu. Nawet sympatycy UE uważali, że pierwsze lata członkostwa w UE nie będą łatwymi. Tymczasem na skutek członkostwa w UE w rolnictwie polskim nastąpił szereg pozytywnych zmian, w tym, także w sferze stosunków z zagranicą [Власов і Саблук 2005]. Transformacja systemu ekonomicznego oraz pozytywne skutki w rolnictwie to są rezultaty zasadniczych reform, które były rozpoczęte w latach 1989-1990 i wprowadziły Polskę na drogę gospodarki rynkowej [Польща твій... 2005].

Poprzez określenie priorytetów handlu regionalnego oraz dynamiki zagranicznych obrotów produktami rolno-spożywczymi z krajami świata powstaje możliwość przeprowadzenia analizy porównawczej przewag ukraińskich produktów na rynku międzynarodowym, co pozwala określić perspektywiczne rynki zbytu regionalnych produktów spożywczych.

Dla potrzeb oceny konkurencyjności produktów rolno-spożywczych eksportowanych przez obwód żytomierski na rynku światowym autorzy obliczyli indeksy porównawczych przewag 52 grup towarowych zgodnie z trójczłonowymi kodami międzynarodowej klasyfikacji handlu SITS (Standard International Trade Classification) w okresie lat 2003-

2005. W artykule zostały podane wskaźniki odnośnie produktów, które mają największą przewagę na rynku światowym. Produkty rolnicze z regionu żytomierskiego eksportuje się do 57 krajów świata, w tym do 16 krajów Unii Europejskiej. Struktura eksportu produktów rolno-spożywczych wskazuje na wyraźne uzależnienie regionu od zbytu poszczególnych produktów na rynkach zagranicznych. Przykładowo średnio w ciągu lat 2003-2005 w strukturze eksportu bardzo wysoki udział miało mleko oraz jego wyroby, które stanowiły 30,7% wartości eksportu produktów rolno-spożywczych. Poza tym, średnio w ciągu ostatnich trzech lat, znaczącą część w strukturze eksportu produktów rolnych i przemysłu spożywczego stanowiły towary takie, jak: czekolada i wyroby czekoladowe, pszenica, wyroby cukiernicze, jęczmień a również owoce, orzechy, wyroby ciastkarsko-cukiernicze. Owe siedem grup towarów w sumie stanowiło 79% całego eksportu produktów rolno-spożywczych z obwodu żytomierskiego średnio w okresie lat 2003-2005 (tabela 1).

Tabela 1. Eksport podstawowych produktów rolno-spożywczych z regionu żytomierskiego w latach 2003-2005
Table 1. Exports of basic agricultural products from the Zhytomir region in years 2003-2005

Rodzaj produktu	wartość, tys. USD	udział w ogólnej wartości eksportu produktów rolno- spożywczych, %
Mleko oraz wyroby mleczne	18228,97	30,7
Czekolada i wyroby z czekolady	6319,41	10,6
Pszenica	6197,25	10,5
Wyroby cukiernicze	4314,68	7,3
Jęczmień	4297,32	7,3
Owoce i orzechy	3774,22	6,4
Wyroby ciastkarsko-cukiernicze	3706,85	6,3
Inna produkcja	12539,05	20,9
Ogółem	59377,75	100,0

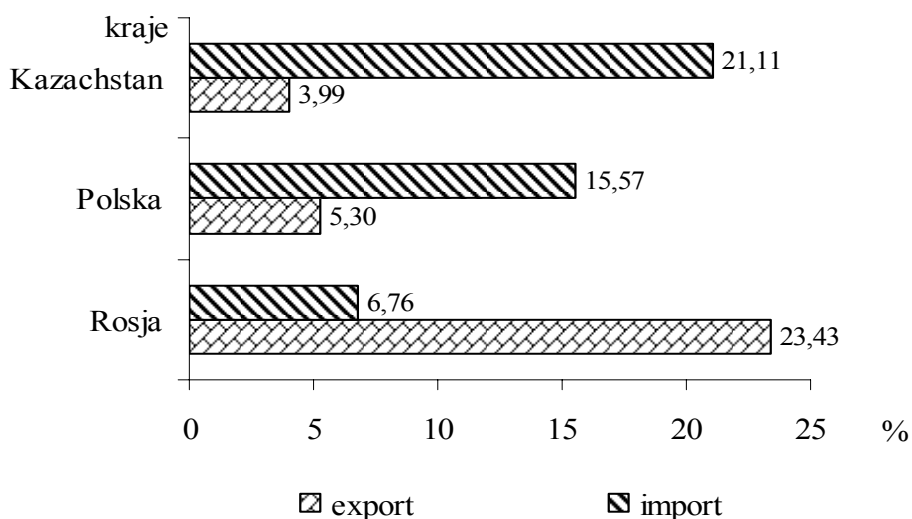
Źródło: opracowane na podstawie danych Żytomierskiego Obwodowego Urzędu Statystyki.

Wyraźna dominacja w eksporcie kilku grup produktów, m.in. mleka oraz jego przetworów, uzależnia region od rozwoju koniunktury na zagranicznych rynkach wymienionych produktów. Jednak brak stabilizacji w wytwarzaniu owych produktów w kraju wpływa negatywnie na pozycję ukraińskich produktów rolno-spożywczych na już opanowanych częściach rynku światowego. Partnerami strategicznymi regionu w sektorze rolniczym są Rosja, Polska oraz Kazachstan (rysunek 1).

Zgodnie z danymi Państwowego Urzędu Statystyki Ukrainy Polska ma 5 miejsce wśród krajów świata prowadzących handel z naszym krajem. W badanym okresie obroty handlowe między Ukrainą i Polską zwiększyły się o 25% lub 413 mln USD³ i wynoszą 2,6

³ W całym tekście wartości podawane w dolarach USA.

mld dol. Przy czym eksport ukraiński zwiększył się o 29% lub 228 mln USD. i wynosi 1,2 mld USD. Import zwiększył się o 22% lub 185 mln USD i wynosi 1,3 mld USD. W 2003 r. saldo ujemne w handlu zagranicznym Ukrainy wynosiło – 39,4 mln USD. Sytuacja się zmieniła w 2004 r., a mianowicie saldo dodatnie wynosiło +11,2 mln USD.

Rysunek 1. Główni partnerzy obwodu Żytomierskiego w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi
 Figure 1. Principal partners in foreign trade in agri-food products from Zhytomir region
 Źródło: Opracowane na podstawie danych Żytomierskiego Obwodowego Urzędu Statystyki.

Obroty handlu zagranicznego obwodu żytomierskiego z Polską wynoszą 23,8 mln USD, czyli więcej niż 5% ogólnej wartości eksportu. Polska ma 4 miejsce wśród krajów docelowych eksportu produktów rolno-spożywczych regionu i 1 miejsce wśród krajów pochodzenia importu. Eksportuje się do Polski ogółem towary na kwotę 11,7 mln USD, czyli 4,4% oraz importuje z Polski za 12,1 mln USD lub 6,7%. Ujemne saldo handlu zagranicznego wynosi niemal 0,4 mln USD. Eksport produktów rolno-spożywczych wynosi 3,1 mln USD, czyli 5,3% w ogólnej wartości produktów rolnych oraz import 3,3 mln USD, czyli 15,6%. Saldo dodatnie w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi stanowi 0,2 mln. dol.

Podstawowymi pozycjami ukraińskiego eksportu do Polski są metale czarne (22%), ropa naftowa i produkty naftowe (16%), rudy oraz żużle (12%), substancje organiczne (12%), drewno oraz wyroby drewna (6%). Podstawowymi pozycjami importu są samochody (14%), papier, tektura (11%), kotły, urządzenia mechaniczne (9%). W strukturze eksportu regionu żytomierskiego do Polski przeważa drewno oraz wyroby drzewne (46%), owoce i orzechy (21%), sól, siarka, tynk, cement (8%) oraz owoce i warzywa (5%). W strukturze importu najważniejsze pozycje to masa plastyczna oraz wyroby plastikowe (20%), zwierzęta hodowane (17%), wyroby z ceramiki (13%) oraz maszyny i urządzenia (12%).

Ze względu na to, że konkurencyjność jest kategorią dosyć względną, wskaźniki, które bazują na wielkościach absolutnych takich jak udział w rynku, wolumen eksportu oraz inne tworzą niepełny obraz pozycji konkurencyjnej gałęzi lub towaru w gospodarce krajowej. Więcej informacji dają wskaźniki, które bazują na porównaniu. Wśród wskaźników, które są najczęściej wykorzystywane, należy wskazać indeks relatywnej przewagi porównawczej RCA (Relative Comparative Advantage Index), indeks relatywnej przewagi eksportowej RXA (Relative Eksport Advantage Index), indeks relatywnej zależności od importu RMP (Relative Import Penetration Index), indeks relatywnych przewag handlowych RTA (Relative Trade Advantage Index) oraz RSCA. W celu określenia przewag porównawczych wykorzystywane są empiryczne indeksy RCA, RTA, RXA oraz RMP, które bazują na klasycznym indeksie Beli Balassa'y, a również na indeksie RSCA, który jest symetryczną transformacją RCA [Кваша, Лука 2003; Лука 2004; Лука 2003; Balassa 1965; Piaskouski 2005].

Indeks relatywnych przewag porównawczych RCA oraz indeks relatywnej eksportowej konkurencyjności RXA w istocie opisują jeden proces, który może być określony przez formułę [Песковский 2005; Laursen 1998]:

$$RCA = RXA = \frac{X_{ij} / \sum_n X_{nj}}{\sum_k X_{ik} / \sum_n \sum_k X_{nk}}, \quad (1)$$

pod warunkiem, że $n \neq j$, $k \neq i$

gdzie:

X – eksport, i – kraj, j – towar, n – ogół krajów, k – ogół towarów⁴.

Dla rozwiązania problemu asymetryczności indeksów proponują cytowani autorzy wykorzystywać symetryczny indeks wykrycia przewag porównawczych RSCA, który określa się jako:

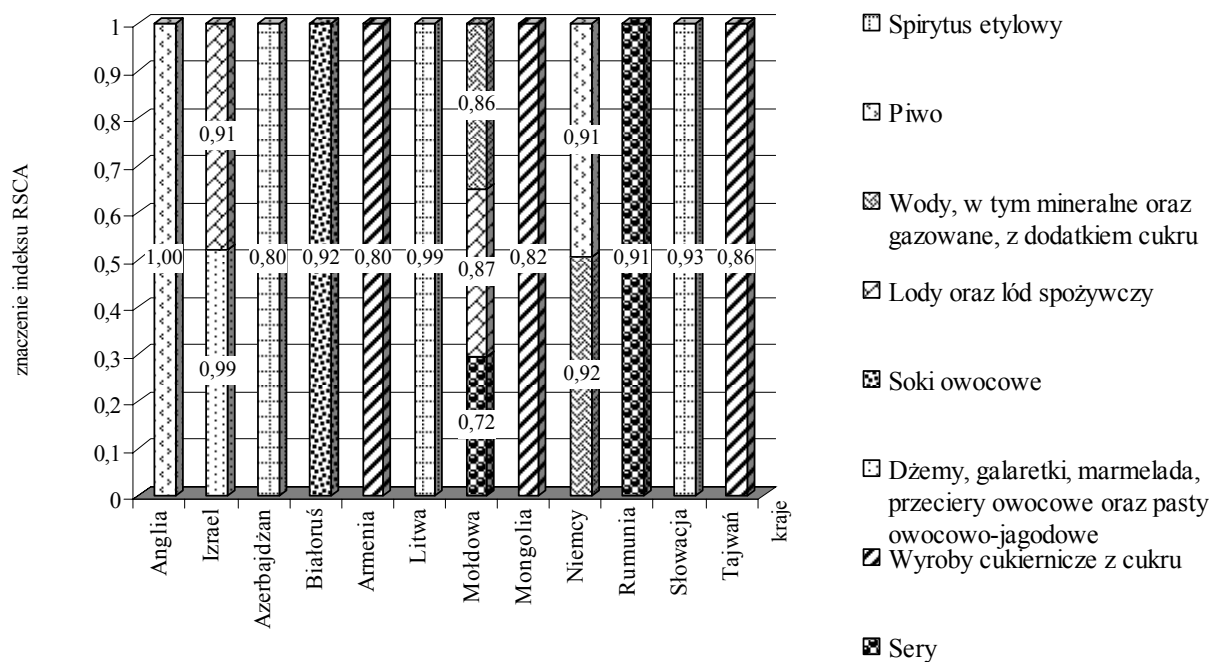
$$RSCA = (RCA - 1)(RCA + 1), \quad (2)$$

Konkurencyjność ukraińskich produktów rolno-spożywczych jest jednym z najważniejszych czynników wejścia na rynek światowy. Obliczenie indeksu RSCA produktów rolno-spożywczych regionu żytomierskiego pozwala określić perspektywiczne rynki zbytu regionalnych produktów spożywczych. Do towarów, które są eksportowane i

⁴ Zapis wzoru i objaśnień jest niezrozumiały, a na próbę jego poprawy przez redakcję jest za mało czasu (przyp. red.).

mają największe pozytywne wartości indeksu RSCA, to znaczy mają największe przewagi porównawcze, a przez to największe zdolności konkurencyjne na rynku światowym należą produkty przemysłu spożywczego oraz rolnictwa. Produkty przemysłu spożywczego obwodu żytomierskiego są eksportowane do krajów Azji, Europy oraz WNP. Sery ukraińskie konkurują na rynkach Mołdowy oraz Rumunii, wyroby cukiernicze, dzemy, galaretki, marmolada oraz inne na rynkach Izraela, Armenii, Mongolii, Tajwanu, soki oraz lody na rynkach Białorusi, Izraela, Mołdowy, wody mineralne na rynkach Niemiec oraz Mołdowy; a piwo oraz spirytus etylowy na rynkach Wielkiej Brytanii, Niemiec, Litwy, Azerbejdżanu i Słowacji (rysunek 2).

Do potencjalnych odbiorców ukraińskiego eksportu należą przede wszystkim kraje Azji, Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej. Kraje Azji oraz Afryki są to dosyć perspektywiczne rynki zbytu poszczególnych rodzajów produktów rolnych. Wśród potencjalnych importerów regionalnej pszenicy należy wymienić Zjednoczone Emiraty Arabskie, Dżibuti, Erytreę, Maroko, Sudan oraz Tunezję.

Rysunek 2. Indeks relatywnej eksportowej zdolności konkurencyjnej (RSCA) produktów rolno-spożywczych (przemysłu spożywczego) średnio w okresie 2003-2005 r.

Figure 2. Index of relative symmetric comparative advantage (RSCA) for agricultural and food processing industries products, average in years 2003 through 2005

Źródło: Opracowane na podstawie danych Żytomierskiego Obwodowego Urzędu Statystyki.

Pszenica oraz jęczmień są również eksportowane do krajów europejskich: Hiszpanii, Włoch oraz Węgier. Potencjalnymi konsumentami oleju są Egipt, Indie, Iran oraz Turcja, które importują znaczną jego ilość. Wśród tych krajów należy wydzielić tzw. kraje naftowe

Bliskiego Wschodu, min. Iran, Irak oraz Arabię Saudyjską, które ze względu na warunki przyrodniczo-klimatyczne nie są w stanie zaspokoić popytu wewnętrznego przez produkty spożywcze własnej produkcji. Dochody wymienionych krajów z eksportu ropy naftowej stwarzają możliwość importu produktów rolno-spożywczych. Jednocześnie stosunki gospodarcze z krajami Bliskiego oraz Środkowego Wschodu w przyszłości mogłyby stworzyć możliwość zawarcia umowy mającej na celu zapewnienie Ukrainie dostaw alternatywnych źródeł nośników energii, co z kolei zmniejszyłoby ukraińską zależność energetyczną od Rosji.

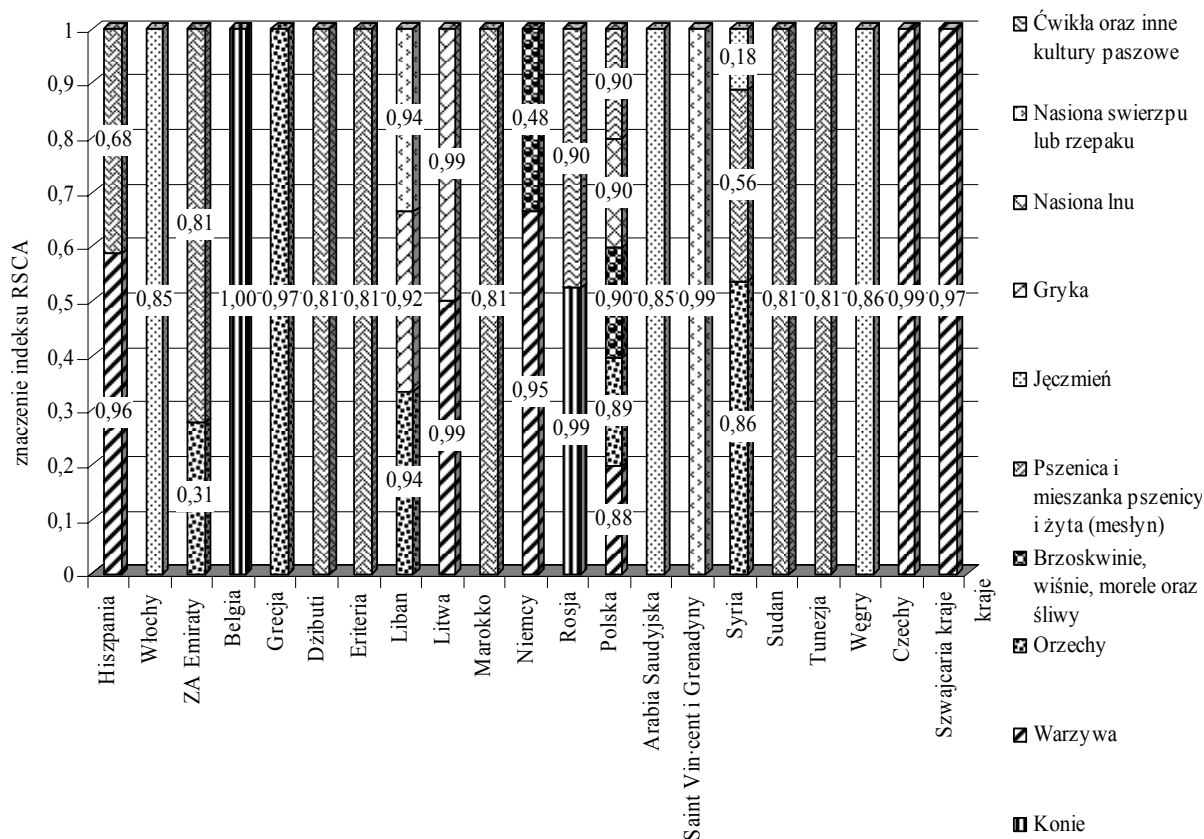
W handlu produktami pochodzenia zwierzęcego perspektywicznymi rynkami zbytu ukraińskich produktów mlecznych są następujące kraje azjatyckie i afrykańskie: Egipt, Syria, Arabia Saudyjska, a również Nigeria. Wymienione kraje są importerami produktów mlecznych i z obwodu żytomierskiego można byłoby eksportować na te rynki znaczną ilość produktów mleczarskich.

Dosyć konkurencyjnymi na rynkach europejskich są ukraińskie warzywa, ich eksport stanowi 4,1% ogólnej wartości eksportu produktów rolno-spożywczych. Tego rodzaju produkty są eksportowane do krajów UE, między innymi do Polski, Litwy, Niemiec, Czech oraz innych (rys. 3).

Ocena niektórych parametrów rozkładu indeksu RSCA w handlu zagranicznym regionu żytomierskiego wskazuje na standardowe odchylenie równe 0,39, co z kolei świadczy o niedostatecznym poziomie specjalizacji regionu. Struktura eksportu produktów rolno-spożywczych obwodu charakteryzuje się znaczną liczbą grup towarów nie mających porównawczych przewag, ponieważ średnia arytmetyczna oraz mediana mają wartości mniejsze niż 0. Współczynnik asymetrii równy 3,93, wskazuje na to, że w strukturze eksportu rolno-spożywczego dominują towary niemające przewag porównawczych.

Wnioski

W sferze zewnętrznych stosunków gospodarczych regionu żytomierskiego należy, przede wszystkim, zachować i poszerzać te rynki, na które już są dostarczane ukraińskie produkty rolne. Szczególną uwagę przy poszukiwaniu nowych kierunków ich eksportu należy zwrócić na kraje, które są zależne od importu tych towarów, a jednocześnie wysokie tempo ich rozwoju ekonomicznego sprzyja zwiększeniu popytu na produkty spożywcze. Jednakże największe wartości indeksu przewag porównawczych mają te towary, które są eksportowane na rynki UE, co się osiąga dzięki wykorzystaniu porównawczych przewag oraz, przede wszystkim, czynników cenowych.

Rysunek 3. Indeks relatywnej eksportowej zdolności konkurencyjnej (RSCA) produktów rolno-spożywczych (przemysłu rolnego), średnio w okresie 2003-2005 r.

Figure 3. Index RSCA for groups of processed agri-food products, averages for period 2003-2005

Źródło: Opracowane na podstawie danych Żytomierskiego Obwodowego Urzędu Statystyki.

Można powiedzieć, że teraz, ze względu na wolumen eksportu oraz poziom faktycznych przewag porównawczych w handlu zagranicznym poszczególnymi rodzajami produktów rolnych, rolnictwo należy do strategicznych gałęzi regionu. Jednak, biorąc pod uwagę to, że struktura handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi i produktami przemysłu spożywczego nie jest w obwodzie optymalna, istotna jest dywersyfikacja struktury towarowej eksportu oraz importu, jak również zwiększenie eksportu poszczególnych rodzajów produktów rolno-spożywczych zgodnie z porównawczymi przewagami regionu.

Literatura

- Венгляжи К., Береза М. (2005): Экономические последствия торговли сельхозтоварами в Польше после ее вступления в ЕС. *Економіка АПК 2*, ss. 126-132.
- Власов В., Саблук Р. (2005): Проблеми вступу України до Європейського Союзу. *Економіка АПК 2*, ss. 132-137.
- Ивашкевич З. (2005): Трансформация Польского сельского хозяйства в условиях интеграции в Европейский Союз: Автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05. Государственное научное учреждение "Институт аграрной экономики национальной академии наук Беларуси", Мінск, ss. 41.
- Кваша С. Лука О. (2003): Конкуентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ. *Економіка України 20*, ss. 179-85.
- Лука О. Ф. (2004): Міжнародна конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва в Україні. *Економіка АПК 5*, ss. 131-138.

- Лука О. Ф. (2003): Україна на світовому ринку агропродовольчої продукції. *Економіка АПК* 11, ss. 116-122.
- Песковский П. А. (2005): Методы измерения специализации международной торговли агропродовольственной продукцией. [W:] Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. Житомир, 3-5 берез. 2005 р. Żytomierz, Вид-во "Державний агроекологічний університет", том 2, ss. 7-11.
- Польща твій діловий партнер. (2005). Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa, ss. 184.
- Balassa B. (1965): Trade liberalization and Revealed Comparative Advantage. *Manchester School of Economic and Social Studies*. Tom 33, ss. 99-123.
- Laursen K. (1998): Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialisation. *DRUID WP* 98, ss. 31.
- Piaskowski P. (2005): The evolution of the pattern of Polish agri-food trade on EU market. [W:] Сельское хозяйство – проблемы и перспективы. Grodno, ГГАУ, ss. 88-92.

Abstract. In order to evaluate the competitiveness of Ukrainian agricultural products in world agri-food markets, indices RCA (Relative Comparative Advantage Index) and RSCA were calculated for products coming from the Zhytomir province in Ukraine. The perspectives of Ukrainian accession to the EU with respect to the agricultural sector and particularly the trade relations with Poland also were investigated.

Key words: EU accession, Ukraine, Relative Comparative Advantage Index, foreign trade in agricultural products